

cemetery is well established by the stratigraphy, as the layer above the burials is represented by the homestead of Kriveikiškiai, dated to the first half of the XV cent. by a coin (found in the oven) bearing symbols of Vytis and the Gediminas citygate. A later Christian period cemetery (end of XIV cent. - XVII cent.) at Kernavė was relocated to the area near the old church.

The XIII-XIV cent. cemetery at Kernavė can not be regarded as a cemetery for foreign craftsmen or Russian Orthodox merchants. Although it does contain a substantial number of imported items, the majority of the grave goods are of local manufacture and are typical of those from a thriving medieval town.

The Kernavė cemetery is not exceptional, particularly in East Lithuania. For example, burials dated to the XIII-XIV cent., including some with inhumations, are found at Sariai (Švenčionys region), Pušalotas (Molėtai region), Rumšiškės (Kaišiadorys region) and Obeliai (Ukmergė region). They resemble the so called "stone graves" from West Belarus, in terms of burial goods, inhumations and head orientated to the West. The later are described by the excavating archaeologists (*Sedov V. 1968; Kviatkovskaja 1993*) as non-Christian burials, and are associated with Jatvingian (Baltic) ethnic populations.

In summary, it is clear that the peak of the cremation tradition in East Lithuania was the XI-XII cent. This phenomena is associated with the Šventaragis "reforms" mentioned in the Lithuanian Grand Duchy annual Chronicles (*Toporov V. 1980; 1987*). The practice of inhumation began to spread widely by the second half of the XIII cent., and especially during the XIV cent. Cremation was retained only for the occasional burial of high-ranked noble. This pattern is supported by various.

Kaunas tarp Rytų ir Vakarų. Nemuno kelias I-II tūkst. po Kr. pradžioje

Vladas Žulkus

Puiki Kauno geopolitinė situacija jau romėniškajame periode lėmė didelę archeologinių paminklų koncentraciją Nevėžio, Neries ir Nemuno santakoje. Nepaneigiamas ir Kauno kaip aukštaičių gentinio centro vaidmuo. Kauno istorija nuo seniausių laikų neatsiejama nuo Nemuno - visų laikų antrojo pagal svarbą (po Dauguvos) prekybinio kelio, jungusio atskiras baltų gentis ir baltus su jų kaimynais. Nemuno, didelė dalimi apsprendusio Kauno svarbą, reikšmė baltų kultūrai buvo ne kartą aptarinėta, tačiau ši tema dar neišsemta ir iki galo neatskleista. Savo darbe norėčiau panagrinėti kai kurias su šia tema susijusias problemas - t.y. koks Kaunui teko vaidmuo baltų ryšiuose Nemunu, vertinant dviem aspektais: 1) Kaunas tarp vakarų ir rytų baltų 2) Kaunas tarp vakarų ir rytų kultūrų.

Nemuno, kaip svarbiausios vakarų ir rytų baltų kultūrų jungties, vaidmenį gerai iliustruoja tokių romėniškojo laikotarpio papuošalų ir dirbinių paplitimas, kaip dėželinės antkaklės, akinės segės, labai profiliuotos ir laiptelinės segės, emaliu puošti dirbiniai, dalgiai (*LAA. 1978. Žem. 9, 22, 23, 25, 61, 64*). I-IV a. šių dirbinių daugiausia buvo pajūrio kapų su akmenų vainikais kultūrinėje srityje, iš kur jie Minijos, Jūros, ir Nemuno upėmis pateko į Kauno apylinkių bei Nevėžio ir Neries baseinų kapinynus. Tolimesnio šių radinių kelio Nemunu atsekti kol kas negalime, nes neturime kapų brūkšniuotosios keramikos kultūrinėje srityje. Atsižvelgdami į tai, jog Nemunas IV-V a. buvo svarbi Dnepro kelio dalis (*Michelbertas M. 1972. P.70-71; Michelbertas M. 1986. P.217-222*), galima spėti, kad Nemunu į Kauno apylinkes ir toliau, į Lietuvos pajūrį, pateko dalis importo ir iš Vidurio Padneprės. Tiesa, pagal turimą medžiagą kol kas galime teigti, jog šis kelias veikė daugiau rytų nei vakarų kryptimi, be to, gana ribotai. Šią prielaidą, jog I-IV a. Vidurio Lietuvos gyventojų prekyba su pajūrio baltais, ir apskritai tranzitinė prekyba Nemunu, buvo gana ribota, patvirtina faktas, jog Kauno apylinkių kapinyuose randama labai mažai gintaro (*Sidrys R.V. 1994. P.28-42*). Stabilizuotis prekybai Nemunu I-IV a., be kitų priežasčių, galėjo trukdyti ir migracija baltų regione (*Michelbertas M. 1989. P.13-20; Šimėnas V. 1994. P.10-17*).

Tautų kraustymosi laikotarpiu Nemuno žemupyje vykę žymūs etniniai pasikeitimai, greičiausiai, plūstelėjus polietninių ateivių bangai iš Dunojaus vidurupio, palietė ir Vidurio Lietuvą (*Šimėnas V. 1992. P.23-35*). Ši sumaištis baltų genčių tarpe, atrodo, netikėtai suaktyvino prekybą Nemunu. V-VI a. iš Lietuvos pajūrio ir Sambijos Nemunu aukštyn "plaukė" lankinės segės žvaigždine kojėle, ilgakojės lankinės segės (*LAA. 1978. Žem.28; Bittner-Wroblewska. 1992. P.245-263. Žem.1.3*); ne tik Nemuno žemupyje, bet ir jo intakų

žemupiuose, tame tarpe ir Kauno apylinkėse, atsiranda dirbinių, importuotų iš Padunijos, Skandinavijos ir Pareinės (*Tautavičius A. 1972. P.126-148*). III-VIII a. iš Lietuvos pajūrio Nemunu į centrinę Lietuvą ir toliau plito ginklai: kalavijai, kovos peiliai, kai kurių tipų ietigaliai (*Kazakevičius V. 1981. P.43-56. Pav.1; Казакевичюс В. 1988. С. 84*). V-VII a. Nemunas įgijo didesnę reikšmę ne tik vakarų-rytų, bet ir vakarų-Padneprio baltų bei tolimesnių kraštų ryšiuose. Ši procesą atspindi ir smarkiai padidėję gintarinių dirbinių kiekis Vidurio Lietuvos kapinyuose bei Basonijos tipo gintaro karolių paplitimas šiaurės Europoje (*Sidrys R.V.1994. P. 33-34, 39, 41*). Galima spėti, jog jau tada Nemuno prekybinis kelias per savo intakus Nerį, Ščarą, Serveč pervalkomis buvo sujungtas su Dauguvos ir Pripetės baseiniais, o toliau ir su Dnepru (*Гуревич Ф. Д. 1981. С. 155*), tačiau nepakanka duomenų, rodančių Nemuno kaip prekybos kelio iš Baltijos jūros į Dnepro baseiną aktyvų funkcionavimą VII-VIII a.

Nemuno, kaip svarbiausios Lietuvos vidaus prekybinės arterijos, vaidmenį žymia dalimi lėmė skandinavų-baltų santykių raida VIII-XII a. Skandinavų pirkliai Baltijos jūros baseino ekonomikoje ir prekyboje dominavo dar prieš vikingų epochą. Skandinavų interesai rytinėje Baltijoje, kaip rašoma šaltiniuose, vaizduojančiuose VII-VIII a. realijas, tuo metu buvo ne tik ekonominio, bet ir politinio pobūdžio (*Mickevičius A. 1993. P. 96-102*).

Skandinavų politikoje Rytų Europos atžvilgiu ir baltų-skandinavų santykiuose galima išskirti tris etapus. **Pirmasis** apėmė laikotarpį nuo VII-VIII a. iki apie 840 m. **Antrasis** truko nuo 840 iki 950 m. **Trečiasis** etapas - laikotarpis nuo 950 m. iki XIII a. (*Mickevičius A. 1993. P. 150-151*)¹. Šie mūsų išskiriami laikotarpiai žymėjo kokybiškai skirtingus skandinavų interesus baltų kraštuose.

Pirmasis etapas pasižymėjo skandinavų ir baltų prekybinių santykių plėtojimu ir aktyviomis turto, žemių, politinės valdžios ir rinkų paieškomis iš skandinavų pusės. Rašytiniai šaltiniai ne kartą mini skandinavų bandymus politiškai užvaldyti baltus, dažniausiai kuršius. Šiame etape svarbiausias skandinavų centras Kurše (o gal ir visame baltų pajūryje) buvo Grobinia, egzistavusi 650-850 ar 700-900 m. (*Žulkus V. 1995. P. 190-206*). Danų ir švedų politiką kuršių žemėse gerai atspindi Rimberto kronikoje vaizduojami 853 m. įvykiai. Galima teigti, jog tuo metu baltų kraštai, pirmiausia turtingieji Kuršas ir Semba, buvo skandinavų ekonominės ir politinės ekspansijos pagrindiniai taikiniai rytinėje Baltijoje. Tas faktas, jog skandinavai jau apie 760 m. į Senąją Ladogą gabendavo gintarą (*Noonan T. S. 1991. P. 201-206*), rodo juos tarpininkavus baltų-slavų prekyboje. Šio laikotarpio pabaigoje atsiranda Kaupo-Viskiautų (IX a. vid. - XI a. pr.) ir Palangos centrai (IX-XII a.) (*Žulkus V. 1995. P. 196-199*). Maždaug nuo 800 m. pietine Baltijos pakrante į vakarų slavų žemes iš Rusijos dirhemų pavidalu pradėjo plaukti Artimųjų rytų sidabras. Tai paskatino skandinavų pirklus į šią prekybą aktyviai įsiterpti. Dėl to 800-840 m., kai buvo ieškoma kelių į Rusiją (*Noonan T. S. 1991. P. 201-206*), skandinavų dėmesys Nemuno keliui, kuris jau seniai tradiciniais prekybos keliais jungėsi su Dnepro baseinu, turėjo ypač išaugti.

¹ A. Mickevičius pagal rašytinius šaltinius skandinavų-kuršių santykiuose išskiria tris aktyvesnio bendravimo laikotarpius: 1) skandinavų ir kuršių kontaktų pradžia - apie 830-860 m; 2) apie 890 m. - X a. pirmasis ketvirtis; 3) X a. pabaiga; 4) santykių prasme kokybiškai skirtingą XI-XII a. periodą.

Antrasis etapas - tai labai aktyvi vikingų veikla Rusijoje, apvainikuota milžiniškų sidabro dirhemų kiekių atgabenimu į šiaurės ir vakarų Europą Volgos ir Dnepro-Dauguvos keliais skandinavų pirklių iniciatyva. Rusijos-Skandinavijos prekyba sidabru staiga nutrūko apie 950 m., nors Rusija su vakarų slavais rytiškiu sidabru prekiaavo dar iki 960-970 m. (*Noonan T. S. 1991. P. 201-206*). Staigus tos prekybos bankroto ir skandinavų "sidabro amžiaus" pabaigos priežastys dar nėra aiškios, tačiau pasekmės akivaizdžios. Nutrūkus sidabro prekybai, palaiapsniui nustojo funkcionuoti daugelis prie Dnepro įsikūrusių prekybos centrų, įskaitant ir tokį žinomą multietninės sudėties centrą kaip Gnezdovo. Gnezdovo gyvenvietė atsirado IX a. antrojoje pusėje, greičiausiai - nedidelės baltiškos gyvenvietės pagrindu. Intensyviausias gyvenimas čia vyko X a. viduryje, o gyvenvietė sunyko XI a. pradžioje (*Mühle E. 1988. P.358-410*).

Veikiant Volgos ir Dnepro sidabro keliams per Rusiją, matyt tebeveikė ir kelias iš Dnepro vidurupio palei pietines Baltijos pakrantes. Netenka abejoti, jog buvo ieškoma ir kitų kelių, neaplenkiant ir Nemuno. Šios paieškos turėjo skatinti vietinę ir tarptautinę prekybą Nemunu. Nemuno keliu naudojosi vikingai, gyvenę Kaupe, netoli sąsiaurio, tuo metu jungusio Baltijos jūrą su Kuršių mariomis. Nemuną sausumos keliais pasiekdavo ir Palangos prekybiniame centre gyvenę išeiviai iš Šlezvig-Holšteino apylinkių. Nuo X a., atrodo, suklestėjo Linkūnų prekybinė gyvenvietė, egzistavusi VI-XII a. (*Engel C. 1931. P. 38, 39, 47*). Neatsitiktinai didesnė dalis Lietuvoje randamų skandinaviškos kilmės ginklų yra skirtini IX-X a., ir nemažai jų rasta prie arba netoli Nemuno (*Volkaitė-Kulikauskienė R. 1970. P. 225-231*). Beveik visas Skandinavijos ir Vakarų Europos importas, rastas Kauno apylinkėse, datuojamas VIII-X a. (*Kuncienė O. 1981. P. 68-71*). Tuo pačiu laikotarpiu datuojami ir pastaraisiais metais Marvelėje rasti skandinaviški ietigaliai². Nežiūrint akivaizdaus Nemuno kelio pagyvėjimo IX-X a., tuo metu, kaip ir vėliau, jis neįgavo tokios reikšmės, kokią turėjo prekybinis kelias Dauguvos upe. Šiam laikotarpiui beveik besąlygiškai taikytinas teiginys, jog "baltų gyventos teritorijos nebuvo galutiniu skandinavų "Rytų politikos tikslu" (*Mickevičius A. 1993. P. 151*).

Nemuno kelio įtaka Artimųjų rytų importo plitimui Lietuvoje nebuvo didelė (*Kuncienė O. 1981. P. 60. Pav. 4*); šie dirbiniai daugiausia keliavo Dauguvos keliu ir į Vidurio Lietuvą patekdavo iš žiemgalių bei kuršių teritorijų. Nemunu atplaukdavo beveik vien tik rytinių slavų dirbiniai, kurių dauguma koncentravosi Kauno apylinkėse (*Kuncienė O. 1981. P. 66. Pav. 6*). Tik Kauno apylinkes pasiekdavo, o vėliau Nemuno kairiojo kranto intakais išsklisdavo, kai kurie kuršiams būdingi X a. pab. - XIII a. radiniai: apyrankės smailėjančiais galais, ypač daugiakampėmis buoželėmis galuose, apyrankės gyvuliniais galais (*LAA. 1978. P. 97-101, 104-105. Žem. 59, 60*). Susidaro įspūdis, jog XI-XII a. pajūryje gyvenusios baltų gentys prekybą Nemunu suaktyvino, bet dėl kažkokių priežasčių rytuose jis "sutrumpėjo" ir baigėsi jau Kauno apylinkėse. Kokios galėjo būti šio reiškinio priežastys?

² M.Bertašiaus informacija, už kurią autorius nuoširdžiai dėkoja.

Jos gali paaiškėti išnagrinėjus ekonominę ir politinę situaciją kraštuose į vakarus ir į rytus nuo Nemuno. Nuo X a. antrosios pusės pajūryje labai suaktyvėjo kuršiai, kurie pradėjo veržtis į kaimynų žemes. Kuršių aktyvumas reiškėsi ne tik prekyboje, bet ir vikingiškuose, t.y., dažnai plėšikiškuose žygiuose ne tik į kaimynines baltų žemes, bet ir į skandinavų pakrantes. "Tradicinis" kuršių karingumas, minimas skandinavų šaltiniuose, galėjo tapti netgi tam tikra kliūtimi jų prekyboje su kaimynais (Mickevičius A. 1993. P. 132). Nuo XI a. dideliame kuršių areale savo turtingumu, politiniu ir ekonominiu stabilumu išsiskyrė pietiniai kuršiai, kurių žemėje buvo svarbus multietniškas prekybos centras, įgijęs ankstyvojo miesto bruožų - Palanga (Žulkus V., Klimka L. 1989. P. 35-55). XI a. pradžioje, nustojus egzistuoti Kaupo-Viskiaučių kompleksui ir palaipsniui užankant sąsiauriui tarp jūros ir Kuršių marių pietinėje Nerijos dalyje (Кулаков В. И. 1989.), prekybos Nemunu balansą išlygina Palanga ir Klaipėdos apylinkių centrai (Žardė). Nemuno žemupyje tebeegzistavo Linkūnų prekybinis centras. Sprendžiant pagal gausų skandinavišką importą, Viešvilėje, prie Jurbarko, galėjo būti dar vienas X-XI a. prekybos centras (Engel C. 1931; LAA. 1977. P. 122).

Kol egzistavo sąsiauris pietinėje Nerijos dalyje, pietinė Kuršių marių dalis buvo svarbus tarpinis kelias į Nemuną. Šioje marių dalyje buvo pakankamai gilu saugiai laivybai vikingų laivais, o laivyba Klaipėdos sąsiauriu ir šiaurine marių dalimi dėl seklių ir labai nedidelio gylio buvo labai nepatogi ir pavojinga. Seklumas ir priešpriešiniai vėjai vikingų kariniams laivams, kurių ilgis siekė iki 30 metrų, bei trumpesniems, bet platesniems, pakeliantiems iki 60 ir daugiau tonų krovinių prekiniams kner'ams (Crumlin-Pedersen O. 1991. P. 181-206) buvo rimta kliūtis. Iki Tilžės apylinkių vikingų laivai galėjo su burėmis plaukti Rusne. Tačiau buriniams laivams visiškai netiko iš marių į Tilžės apylinkes kilti labai vingiuota Gilija. Aukščiau Kauno, viduriniame ir aukštutiniame Nemuno ruože, plaukti buvo galima tik pervelkant laivus per slenksčius (Lietuvių enciklopedija. 1960. P. 167-181), ir prekybai matyt buvo naudojamas nė vien vandens kelias, bet ir kelias palei vandenį.

Su Kuršių mariomis ir Nemunu gali būti susiję kai kurie runų įrašai Skandinavijoje. Vienas iš jų - tai XI a. II p. datuojamas įrašas runų akmenyje iš Alstad'o (Norvegija), jis skaitomas taip: "Egilis (?) pastatė šį akmenį Toraldui, savo sūnui. Jis mirė Vitaholm'e tarp Ustaholm'o ir Gard'o". Kaip žinoma, terminas "Gard" nuo XI a. gali būti tapatinamas su Rusija (Garðariki). E. Melnikova, aiškindama šį įrašą pateikia kai kurių vakarų tyrinėtojų (Ulsen, Marstrander) nuomonę, jog vietovardžiai *Ustaholm* ir *Vitaholm* yra baltiškos kilmės ir jų reikėtų ieškoti Rygos arba Kuršių marių įlankose (Мельникова Е. А. 1977. С. 47-53). Pati E. Melnikova, kuri Rytų Europoje randa tik Rusiją, šių vietų linkusi ieškoti Kijevo(!) apylinkėse (Мельникова Е. А. 1977. С. 202-203). XI a. antrojoje pusėje Rygos įlankoje, dar tik pasirodžius kuršiams, negalėjo būti baltišku vandenvardžių, todėl *Ustaholm'o* reikėtų ieškoti Kuršių mariose. *Usta* (latvių), *osts*, *uosts* baltų kalbose reiškia "upės žiotis". Nemuno žiotyse buvo ir tebėra vietovardžiai *Upesosts*, *Krumme Osts*, *Vytinės uostas*, *Uosta-dvaris*. Labai tikėtina, jog *Vitaholm'as* buvo Kauno apylinkėse, kur žinoma vietovardžių su dalele *vit-*, *vita-*.

Nuo XI a. Švedijos ir Danijos skandinavų interesai kuršių ir jų kaimynų prūsų atžvilgiu įgauna valstybinės politikos atspalvį. Neatsitiktinai kuršių vardas šaltiniuose dažniausiai pasirodo būtent šiame laikotarpyje (Mickevičius A. 1993. P. 109-116). Yra pagrindo manyti, jog skandinavų šaltiniuose minimi pietiniai kuršiai. Šią prielaidą patvirtintų ir padėtis šiauriniame Kurše: prie Rygos įlankos ir prie baltams svarbiausio Dauguvos prekybinio kelio kuršiai priartėjo tik XI-XII a., jiems pavykus kolonizuoti lybių žemes (Mugurevičs E. 1987. P. 65). Vykstant lybių teritorijos kolonizacijai, šiauriniai kuršiai negalėjo užsiimti aktyvia ir stabilia tolimąja prekyba. Svarbiausi skandinavų prekybiniai partneriai Dauguvos žemupyje ir Lielupės baseine buvo ne kuršiai, bet žiemgaliai ir lybiai. Jų žemėse buvo vieni iš svarbiausių XI-XII a. Pabaltijo prekybos centrai (Žulkus V. 1995. P. 193-195).

Visos šios aplinkybės liudytų svarbų pietinių kuršių vaidmenį Nemuno vakarų-rytų prekybinėje konjunktūroje. Yra pagrindo manyti, jog XI-XII a. pajūrio baltai-kuršiai ir prūsai savo prekybinio aktyvumo dėka sukūrė geras prielaidas prekybai Nemunu su rytų baltų ir rytų slavų gentimis. Deja, turimi duomenys nerodo, kad tokia prekyba būtų buvusi intensyvi. Kodėl?

Intensyviai prekybai Nemuno aukštupyje XI-XII a. galėjo trukdyti daugelis veiksnių. Vienas iš jų matyt buvo aktyvesnė lietuvių genčių migracija į jotvingių, gyvenusių abipus Nemuno, žemes. Šis procesas nėra nuodugnai tyrinėtas, pasitenkinant konstatavimu, jog šiaurės rytinė jotvingių dalis IX-XII a. buvo sulietuvinta (Volkaitė-Kulikauskienė R. 1987. P. 183-198), tačiau vargu ar šis sulietuvinimas vyko taikiai. Kauno apylinkėse susitelkę radiniai, atkeliavę iš Kuršo ir Sembos, rodytų, jog lietuvių-jotvingių konfliktai galėjo kurį laiką ir ne kartą užtvirti prekybą Nemunu.

Nemuno aukštupyje rytiniais baltų kaimynais buvo dregovičiai - slavizuoti baltai. Rytuose jų teritorija siekė Dneprą, ten jie ribojosi su radimičiais, susiformavusiais taip pat baltiška areale. V. Sedovas pažymi, jog baltų-slavų metizacija radimičių teritorijoje aktyviai vyko XI-XII a. (Sedov V. 1982. P. 151-157, 271). Baltiškosios kultūros elementai liko ir krivičių slaviškoje aplinkoje (Sedov V. 1982. P. 158-166). Gnezdov'o pilkapiuose šalia skandinaviško ir slaviško randamas, nors ir ginčytinas, baltiškas etnis substratas (Avdusin D.A. 1991. P. 17, 19). Pripetės dregovičių grupė nuo kaimynų buvo izoliuota didžiulėmis pelkėmis, tačiau jau X-XI a. pradžioje jie peržengė pelkes ir pradėjo aktyviai plėstis įvairiomis kryptimis. Pagrindinė dregovičių dalis patraukė į šiaurę palei Dneprą ir Berezina, o iš pietinės Pripetės baseino dalies jie kėlėsi į baltų žemes. Aktyvūs dregovičiai smelkėsi ne tik į jotvingių, bet ir į mozūrų kraštą Narevo ir Bugo aukštupiuose (Sedov V. 1982. P. 116-122. Žem. 15). Dregovičių ekspansija į baltų žemes nebuvo taiki. IX-XI a. pr. gana tankiai baltų apgyvendinti Nemuno aukštupiai ištuštėja, o XI-XII a. pr. ten atsiradusios negausios slavų gyvenvietės kūrėsi jau kitose vietose (Drevnaja Rusj. 1985. P. 117-118. Lent. 17, 18). Dregovičių ekspansija turėjo įtakos ir skandinavų prekybai Padneprėje. Dnepro aukštupyje, Dnepro vidurupyje ir į vakarus nuo jo daugiausiai randama ankstyvojo ir vidurinio vikingų laikotarpio radiniai, o iš vėlyvojo periodo jų čia žymiai mažiau (Stalsberg A. 1988. P. 455. Pav. 2B).

Šių faktų pakanka įsitikinti, jog Nemuno aukštupiai nuo XI a. buvo skirtingų baltiškų kultūrų tarpusavio bei baltiškų-slaviškų kultūrų susidūrimo arena. Šie procesai negalėjo vykti taikiai, tad dėl jų Nemuno aukštupiai būdavo užtvėriami prekybai.³

Antra vertus, Nemuno aukštupiuose naujai atsiradę slavų centrai vėl užmezgė prekybinius ryšius su baltais ir skatino prekybą Nemunu. X a. pabaigoje netoli Nemuno įsikūrė Naugardukas, klestėjęs XII a. Metalas, kaulinės šukos, kuršiškos kilmės papuošalai iš Skandinavijos ir baltų pajūrio į Naugarduką pateko Nemuno prekybiniu keliu. Didesnė dalis šio importo datuojama X a. pab. - XI a., o XII-XIII a. suaktyvėjo Naugarduko prekyba su Rusia (*Гуревич Ф. Д. 1981. С. 152-156*). XI a. prie Nemuno atsirado Gardinas (Goroden), greitai tapęs Juodosios Rusios centru, miestų sąrašė paminėtas jau 1128 m. (*Куза А. В. 1989. С. 93-94, 156*). Berezinos aukštupyje XI a. viduryje (dendrochronologinė data - 1063 m.) pradėjo kurtis Minskas (*Загорюльский Е. М. 1982. С. 293*).

Šie ir kiti X a. pab. arba XI a. atsiradę slavų centrai Nemuno aukštupiuose ir jo kaimynystėje darė įtaką prekybai Nemunu. Turimi duomenys rodo, jog prekyba Nemunu aktyviausiai vyko XII-XIII a. Šiaurinėje dregovičių dalyje rasti kuršiški radiniai, tokie kaip apyrankės gyvuliniais galais ir žvaigždinės segės, priskiriami XI-XII a. (*Седов В. В. 1982. С. 118*). Z. Dukso nuomone, nuo XII a. Nemuno-Neries-Berezinos upėmis plito lietuviški sidabro lydiniai - grivnos (*Duksa Z. 1981. P. 106. Pav.4*). Šiek tiek koreguotina O. Kuncienės nuomonė, jog Gardino prekybos keliu iš pietų Rusijos Dnepru per Liubečą dalis importo į pietryčių Lietuvą pateko jau nuo X a. (*Kuncienė O. 1981. P. 76*). Prekyba su Gardinu galėjo prasidėti tik apie XI a. vidurį.

Lyginant Dnepro ir Nemuno prekybinius kelius, galima išskirti dar vieną veiksnį, padėjusį atsirasti ir stabiliai veikti Dnepro prekybiniam keliui. Tai - etnis ir politinis slavų ir skandinavų bendradarbiavimas, pasiektas skandinaviškos kilmės Riurikovičių dinastijos dėka (*Жарнов Я. Е. 1991. С. 219*). Panašaus pobūdžio bendradarbiavimo apraiškų galėtume rasti ir Lietuvos pajūryje, tačiau turėdami vien archeologinę medžiagą negalime to patikrinti ir objektyviai įvertinti. Visais atvejais šis politinis ir etnis bendradarbiavimas vargu ar siekė toliau kuršių ir skalvių žemių.

Kaunas Nemuno vidurupio prekyboje turėjo svarbiausią vietą. Ankstyvųjų viduramžių prekybos išsivystymo rodikliu laikomi tokie radiniai kaip svarstyklės sidabru sverti ir svareliai. Kauno apylinkės yra antra vieta Lietuvoje (po kuršių pajūrio), kur X a. pab. - XII a. kapuose sutelktai randamos svarstyklės ir svareliai (Graužiai, Pakapiai, Veršvai (*Kuncienė O. 1981. P. 52. Pav.1*), Marvelė (*Bertašius M. 1994. P. 132*). Tiesa, čia jų kiekis, palyginti su tokiais pajūrio centrais kaip Palanga (*LAA. 1978. P. 133-134*), Latvijos padauguvio arba žiemgalių prekybos centrais (*Latvijas PSR archeologija. 1974. P. 267. Att.171*)

³ Tarptautiniai kivirčiai viduramžiais dažnai būdavo rimta kliūtis prekybai. 839 m. frankų šaltiniai rašo apie pasiuntinius, kurie negalėjo keliauti Dnepro slėniu, nes tarpusavyje kivirčijosi slavų gentys (*Derry T. K. 1995. P. 29*).

arba Gnezdovu (14 svarstyklių, 77 svareliai) (*Пушкина Т. А. 1991. С. 226-243*) yra nedidelis. Antra vertus, vikingų laikais Kauno apylinkėse yra buvę mažiau-siausi šeši centrai, kuriuos sudarė piliakalniai, gyvenvietės ir kapinynai. Dabartiniai duomenys dar neleidžia tiksliai identifikuoti, kurie iš jų buvo patys svarbiausi, tačiau išsiskiria Eiguliai, kur dominuoja didelis piliakalnis. Be to, aplink Kauną yra centrų, kuriuos sudaro kapinynai ir gyvenvietės, kartais gerai sutvirtintos (Lentainiai). Tokie kompleksai turi analogijas - tai skandinavų bei vakarų slavų ankstyvieji miestai. Gali būti, jog X-XII a. Kauno apylinkėse mezgėsi vienas iš ankstyvųjų Pabaltijo miestų, turintis tiek rytų slavų bei rytų baltų, tiek ir skandinavų, vakarų slavų bei vakarų baltų ankstyviesiems miestams būdingų bruožų.

LITERATŪRA

- BERTAŠIUS M. Vėlyvojo geležies amžiaus kapai Marvelės kapinyne // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius. 1994. P. 128-132.
- BITTNER-WROBLEWSKA A. The Southeastern Baltic Zone and Scandinavia in the Early Migration Period // *Barbaricum*. 1992.
- CRUMLIN-PEDERSEN O. Sofart og samfund I Danmarks vikingetid // *Hovdigesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat I Danmark*. 2. Aarhus. 1991.
- DERRY T. K. Skandinavijos istorija. Vilnius. 1995.
- DUKSA Z. Pinigai ir jų apyvarta // *Lietuvių materialinė kultūra IX-XIII amžiuje*. T.2. Vilnius. 1981. P. 83-130.
- KAZAKEVIČIUS V. Vienašmenių kalavijų atsiradimas ir raida Lietuvoje // *Lietuvos archeologija*. T.2. Vilnius. 1981. P. 43-56.
- KUNCIENĖ O. Prekyba // *Lietuvių materialinė kultūra IX-XIII amžiuje*. T.2. Vilnius. 1981. P. 68-71.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas (toliau LAA). T.3. Vilnius. 1977.
- LAA. T.4. Vilnius. 1978.
- Latvijas PSR archeologija. Riga. 1974.
- Lietuvių enciklopedija. T.20. Boston. 1960.
- MICHELBERTAS M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // *Lietuvos prekybiniai ryšiai I-XIII amžiais*. Vilnius. 1972. P. 5-125.
- MICHELBERTAS M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius. 1986.
- MICHELBERTAS M. Vakarų Lietuvos apgyvendinimas senajame geležies amžiuje ir kai kurie šio regiono etninės istorijos klausimai // *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Klaipėda. 1989. P. 13-20.
- MICKEVIČIUS A. Kuršiai IX-XII amžiuje ir skandinavai. Disertacija Humanitarinių mokslų daktaro laipsniui įgyti. Mašinraštis. Vilnius. 1993.
- MUGUREVIČS E. Pūres Zviedru kapulauks // *Arheologija un etnografija*. T. 15. Riga. 1987.
- MÜHLE E. Gnezdovo - das alte Smolensk? Zur Deutung eines Siedlungskomplexes des ausgehenden 9. bis beginnenden 11 Jahrhundert // *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*. Bd. 69. Mainz. 1988. P. 358-410.
- NOONAN T.S. The Vikings and Russia: some new directions and approaches an old problem // *Social approaches to Viking studies*. Glasgow. 1991. P. 201-206.

- SIDRYS R. Gintaro įkapės senojo ir viduriniojo geležies amžiaus kapuose // Vidurio Lietuvos archeologija (konferencijos medžiaga). Vilnius. 1994. P. 28-42.
- STALSBERG A. The Scandinavian Viking Age finds in Rus. Overview and analysis // Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Bd.69. Mainz. 1988. P. 448-471.
- ŠIMĖNAS V. Nauji V a. pab - VI a. pr. laidojimo papročiai Nemuno žemupyje // Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Vilnius. 1992. P. 23-25.
- ŠIMĖNAS V. Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m.e. tūkstantmečio pusėje // Vidurio Lietuvos archeologija (konferencijos medžiaga). Vilnius. 1994. P. 10-17.
- TAUTAVIČIUS A. Prekybiniai-kultūriniai ryšiai V-VIII amžiais // Lietuvos prekybiniai ryšiai I-XIII amžiais. Vilnius. 1972. P. 126-148.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Lietuviai IX-XII amžiais. Vilnius. 1970.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Lietuvių tautybės susidarymas // Lietuvių etnogenezė. Vilnius. 1987. P. 183-198.
- ŽULKUS V., KLIMKA L. Pajūrio žemės viduramžiais. Vilnius. 1989. P. 35-55.
- ŽULKUS V. Zur Frühgeschichte der baltischen Stadt // Burg, Burgstadt, Stadt. Berlin. 1995. P. 190-206.
- АВДУСИН Д. А. Актуальные вопросы изучения древностей Смоленска и его ближайшей округи // Смоленск и Гнездово. Москва. 1991.
- ГУРЕВИЧ Ф. Д. Древний Новгород. Ленинград. 1981.
- Древняя Русь. Город, замок, село. Москва. 1985.
- КАЗАКЯВИЧЮС В. Оружие балтских племен II-VIII веков на территории Литвы. Вильнюс. 1988.
- КУЛАКОВ В. И. Кауп // Становление европейского города. Москва. 1989.
- КУЗА А. В. Малые города древней Руси. Москва. 1989.
- МЕЛЬНИКОВА Е. А. Скандинавские рунические надписи. Москва. 1977.
- ПУШКИНА Т. А. Торговый инвентарь из курганов смоленского Поднепровья // Смоленск и Гнездово. Москва. 1991. С. 226-243.
- СЕДОВ В. В. Восточные славяне в VI-XIII веках. Москва. 1982.
- ЗАГОРУЛЬСКИЙ Е. М. Возникновение Минска. Минск. 1982.
- ЖАРНОВ Я. Е. Женские скандинавские погребения в Гнездове // Смоленск и Гнездово. Москва. 1991. С. 217-225.

Vladas Žulkus

KAUNAS ZWISCHEN OSTEN UND WESTEN.
DIE MEMEL-HANELS STRAßE VON DER RÖMISCHEN
KAISERZEIT BIS ZUM MITTELALTER

Zusammenfassung

In der römischen Kaiserzeit erreichten von der westbaltischen Ostseeküste aus Halsringe mit Kapselverschluß, Augenfibeln, kräftig profilierte Fibeln und mit Emaille verzierte Erzeugnisse die Gegenden von Kaunas. Trotzdem war der Memeltransithandel vom 1. bis zum 4. Jh. noch beschränkt.

Der Memelhandel war durch die Wellen der Völkerwanderung im 5.-6. Jh. bedeutend aktiviert worden. Im Memelunterlauf und in Zentrallitauen erschienen skandinavische und rheinische Importe, in der Gräbern der Umgebung von Kaunas stieg die Zahl der Bernsteinfunde. Als der Handelsweg entlang der Memel ein Teil der Dnepr-Straße war, könnten die verschiedenen Gegenstände im 5.-6. Jh. vom mittleren Donaauraum in die Umgebung von Kaunas und in den westbaltischen Raum importiert worden sein.

Die Bedeutung der Memel als Handelsstraße war im 8.-12. Jh. zum größten Teil von den skandinavisch-baltischen Beziehungen abhängig.

Das 7.-8. Jh. kann als Zeit der aktiven ökonomischen und politischen Tätigkeit der Wikingier in der Ländern der Westbalten bezeichnet werden. Ziel der Wikingier waren das reiche Kurland und Samland. Die Skandinavier vermittelten im baltoslawischen Handel, z.B. in Alt-Ladoga. Im östlichen Ostseeraum gab es zu dieser Zeit auch skandinavische und miltiethnische Handelszentren (so z.B. in Grobin im 7.-9. Jh., in Kaup-Wiskiauten Mitte des 9. Jh. bis Anfang des 11. Jh. und in Palanga im 9.-12. Jh.).

Die Wikingier vermittelten aktiv von 840 bis um 950 im Silberhandel zwischen dem Osten und dem Westen und suchten nach neuen Handelsstraßen. In dieser Zeit entwickelte sich der Memelhandel in bedeutendem Umfang; der größte Teil skandinavischer Weffenfunde in Litauen datiert vom 9. bis 10. Jh. Kuren und Samben schufen im 11.-12. Jh. gute Möglichkeiten für den Handel zwischen West- und Ostbalten, aber die Memel spielte im Ost- und Westhandel keine so große Rolle wie z.B. die Düna. Den Handel störte die Expansion der Litauer in die Landschaften der Sudauer im Memelmittellauf im 9.-12. Jh. empfindlich.

Ein großes Hindernis in den Beziehungen zwischen dem Ostsee- und dem Memel-Dneprhandel war ferner die Expansion der ostslawischen Stämme der Dregowitschi in die Länder der Balten im Memeloberlauf im 11.-12. Jh. Andererseits stimulierten die neuen ostslawischen Städte Nowogrudek, Grodno (Goroden) und Minsk den Memelhandel seit dem 11.-11. Jh.

Kaunas spielte im Memelhandel eine ganz wichtige Rolle. In den Gegenden von Kaunas finden die Archäologen eine große Konzentration von Silberwaagen und Gewichten. Dort gab es in der Wikingierzeit mindestens sechs Siedlungskomplexe, die in den skandinawischen, sowie west- und ostslawischen Ländern ihre Analoge haben. Höchstwahrscheinlich entwickelte sich in den Gegenden von Kaunas im 10.-12. Jh. mindestens ein Siedlungszentrum, das die Züge der Frühstadt trug.